

179169

DİN-KÜLTÜR VE ÇAĞDAŞLIK

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	179169
Tas. No:	297.92 KUT.0

ERÜ

Din-Kültür ve Çağdaşlık

2004 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri

Yayın No: 378

Sempozyumlar ve Paneller Serisi: 38

© Bütün Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir

1. Baskı, Mayıs 2007, Ankara, 1.000 adet

ISBN 978-975-389-500-2

07.06.Y.0005.378

Redaksiyon : Dr. Mehmet BULUT

Kapak ve İç Tasarım: TN İletişim

Kufi Besmele: Hişâm el-Ğarâvî

Uygulama: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Kurulu'nun

18.04.2006/14-2 sayılı kararıyla uygun görülmüş ve

Mütevelli Heyeti'nin 29.04.2006/1206-4

sayılı kararıyla basılmıştır.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi'nin dizgi,

fotomekanik, ofset ve cilt tesislerinde hazırlanıp basılmıştır.

TÜRKİYE DIYANET VAKFI

Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

OSTİM Örnek Sanayi Sitesi

1. Cadde 358. Sokak No: 11 06370 Yenimahalle / Ankara

Tel: 0312. 354 91 31 (pbx) Faks: 354 91 32

e-posta: tdvyayin@diyanetvakfi.org.tr

Vahiy-Kultur İlişkisi ve Günümüzde

Vahyin Değeri Tartışması

Araş. Gor. Aydın IŞIK*

Üç büyük dinin temel kavramlarından biri olan vahiy tarih sahnesinde sadece bir kavram olarak yer işgal etmemiştir. O insanları bir birlii etrafında topladığı kadar onları birbirinden de ayırmıştır. Vahiy kendisine inanan-inanmayan iki grubu oluşturduğu gibi uğrunda mücadelelerin verildiği ordulari da tarih sahnesine çıkarmıştır. Vahiy insanli tarihinin neredeyse tum alanını derinden etkileyen bir realitedir, bir olgudur. Günümüzde de bu tesirin devam ettiği a \$ & ~ Ö halde insanların yaşam alanlarını olumsuz veya olumlu bir şekilde etkileyen bu mesele iizerinde durulması gerekmektedir.

Vahiy, Tann'nın zamana ve mekâna müdahale ederek, akıllı insana hem kendini hem de bazı hakikatleri bildirmesi veya ifşa etmesi (Hıristiyanlık için doğrudur) olarak kabul edilmektedir. Üç büyük dinin genel olarak vahiy kabulü bu yöndedir.¹ Buradan da anlaşılacağı üzere vahyin hem bir Tanrı'yı hem de akıllı bir varlığı veya varlıkları gerekli kıldığı görülmektedir. Kısacası vahiy obje kadar sujeyi de içerir ve tarih içerisinde gerçekleşir.² Tanrı ve insan kavramlarının nasıllığı vahiy meselesinin anlaşılmasına yardımcı olduğu kadar aynı zamanda vahiy anlayışlarının farklılaşmasına neden olan temel bir etmendir. Vahiy sadece bu iki kavramın, Tanrı ve insan kavramlarının nasıllığının ortaya konulmasıyla halledilecek bir mesele olarak

* Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

¹ James Hasting, *Encyclopedia of Religion and Ethics*, "Revelation", Ed. H.L. Goudge, Edinburg, 1994, vol:VIII, p.745; William P. Alston, *The Encyclopedia of Religion*, "Revelation", Ed. John Hick, Macmillan Publishing Co., New York, 1967, vol:VII, p.189.

² Antony Flew, *God & Philosophy*, Hutchinson Co. Ltd, New York, Second impression, 1968, p.124-125; Richard Swinburne, *Revelation*, Clarendon Press, Oxford, 1992, p. 69-72.

da karşımıza çıkmamaktadır. Vahiy bizzat bir ilişkiyi veya bir iletişimi de içermektedir. Eğer böyle bir ilişki mümkünse, etkin olan ontolojik varlık hangisidir? İster teist, ister ateist, ister agnostik olsun konuya tahlilci yaklaşanların genel çerçevede söyledikleri şudur: “Vahyin mümkünlüğünü kabul eden kişi aynı zamanda Tanrı'nın etkinliğini de kabul etmiştir. Vahiy hadisesinde dominant karakter Tanrı'dır. Kime, hangi millete, nasıl ve ne zaman vahyedeceği Tanrı'ya aittir. Vahiy Tanrı'dan insana doğrudur. Din ve dua insandan Tanrı'ya doğrudur.” Kısacası vahiy ilişkisinde suje durumunda bulunana insan Tanrı'ya (objeye) bağlıdır.³ Obje sujeye kendini açar ve ifşa ederse bir bilgi gerçekleşir. Biz bu tebliğ kapsamında vahyin imkânı ve vahyin neliği veya nasıllığının felsefi temellerini ortaya koymaktan ziyade vahiy alıcısının aldığı şeyin vahiy olduğuna kendisini inandırmasında veya ikna etmesinde çevre ve kültürün etkisi üzerinde duracağız. Tebliğimizin sonunda da vahyin değeri hususunda günümüzde ortaya çıkan temel yaklaşımları tahlil etmeye çalışacağız.

Vahiyler kutsalla iletişimi destekleyici kültürel bir gelenek varsa ortaya çıkma eğilimi gösterirler. Bazı seçilmiş insanlar (ki onların seçilmiş olduklarına inanılmaktadır) Tanrı ile iletişim olarak tanımladıkları bir şeyi tecrübe ettiklerine inanmakta ve söylemektedirler. Genelde böylesi bir anlayış dinî kültür içerisinde destek bulmaktadır. Başka bir ifade ile dinî kültür ve gelenekte var olan bu ve buna benzer şeyler böyle telâkkilerin destekçisi durumuna geçmektedir. Özellikle de böyle bir tecrübeyi yaşadığına inanan veya böyle bir tecrübe hakkında bilgisi olan kişilerle karşılaşmalar vahiy alıcısını bu yöne doğru itmektedir.⁴ Vahiy alıcıları veya başka bir ifade ile peygamberler olgunun ve toplumun bir parçası; toplumun çocuğu ve ürünüdürler. Onları yaşadıkları kültürden ve olgudan soyutlamak anlamsız bir çabadan öteye gitmediği gibi vahiy realiteden tamamen koparmak anlamına gelir. Vahiy olgudan ve kültürden soyutlayan düşünce onu salt kutsal bir objeye dönüştürmekte, ideler âlemine benzetmektedir. Sonunda da ilâhî olanı ilâhî olan anlayabilir yargısına varmaktadır. Kanaatimizce bu doğru değildir. Biz bu bağlamda vahiy alıcısının kültürden ve olgudan soyutlanamayacağını düşünüyoruz. Çünkü insan toplumsal bir varlıktır; toplumsal ve tarihsel bir süreçte yetişir. Vahiy alıcısı da bir dile ve kültüre sahiptir. Bir dile yani çeşitli kavramlara sahip olmayan bir kimsenin düşünmesi ve inanması mümkün değildir. Eflatun ve Schopenhauer gibi filozoflar dil ve düşünce arasında sıkı bir ilişki görmekte, dilsiz ve kavramsız düşünmenin mümkün olamayacağına işaret etmektedirler. Hz. Âdem'e de önce çeşitli isimlerin ve kelimelerin öğretilmesi, dilin, dinin de içinde yer aldığı insanın kültürel hayatındaki önemini ve her şeyin başının dil olduğunu göstermeye yeterli olsa

³ Hanifi Özcan, *Epistemolojik Açından İman*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1997, s. 25.

⁴ Rodney Stark, *Journal for the Scientific Study of Religion*, “A Theory of Revelation”, Blackwell Publisher, Boston, 1999, Vol. 38, p.289.

gerektir.⁵ Çok geniş bir tartışma konusu olan bu meseleyi daha dar bir kapsamda “vahiy alıcısının aldığı şeyin vahiy olduğuna kendisini ikna etmesinde (veya inandırmasında) çevre ve kültürün etkisi var mıdır” sorusuyla sınırlandıracağız. Bizim bu soruya verdiğimiz cevap “evet” olacaktır. Ve ortaya konulan evet yargısının desteklenmesi için yaşamları gerçi birçok kişi tarafından mitolojik olarak kabul edilse de peygamber olduğuna inanılan Hz. Mûsa ve İsâ ayrıca Hz. Muhammed incele-
necektir.

Birçok sosyal bilimci Mûsa diye bir kişinin yaşayıp yaşamadığının belli olmadığını, onun hakkında anlatılanların mitolojik yaklaşımlar olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte üç büyük din ise Mûsa’dan bahsetmekte ve onun peygamber olduğunu iddia etmektedir. Bizler tebliğimiz açısından bu üç büyük dinin kabullerinden hareket ederek şunları söyleyebiliriz: Mûsa, Mısır coğrafyasında yaşayıp büyüdüğü kabul edilen bir kişidir. Aslen İsrailoğullarından olmasına karşın Firavun’un sarayında yetişmiştir. Dedeleri İbrahim, Yakup, Yusuf, İshak peygamberlerdir. Mûsa’nın bir yahudi olduğunu öğreninceye kadar da İsrailoğullarının dinî kabullerini bildiği açıktır. Mûsa kendisine vahiy gelmeden önce kendi milletinin vahiy telakkisini de bilmektedir. Çünkü yahudiler Tanrı’larının İbrahim’le, Yakup’la, Yusuf’la, İshak’la konuştuğuna ve kendilerini koruduğuna inanmaktadırlar. Mûsa Mısır’da bir adam öldürmüş ve Medyen denilen bir yere kaçmıştır. Burası Yetron veya başka bir ifadeyle Şuayb peygamberin yaşadığı bir yer olarak kabul edilmektedir. Belirli bir süre burada yaşadığı aktarılmakta ve bu kültür içerisinde de vahiy anlayışının bulunduğu üç büyük din tarafından onanmaktadır.⁶ Mûsa’ya Tur Dağında gelen vahiyle birlikte bu anlatılanları birlikte anlamamız gerekmektedir. Mûsa yaşadığı kültür ve olguyla iç içedir.

Adam öldürdüğü için kaçmış, ezilen İsrailoğullarının durumu onu derinden etkilemiş, Firavun’un tavrına karşı çıkmıştır. Kısacası Mûsa yaşadığı coğrafyada ege-men kültür olmasa da yahudi kültürünün kaynaklarından beslenmiştir. Kendisine Tur Dağında vahiy geldiği zaman şaşırmış olmasına rağmen tecrübe ettiği şeyin vahiy olduğuna bu kültürün etkisi ve bizzat desteği ile inanması daha kolay olmuştur. Çünkü, peygamber kültürünün yaygın olduğu bir toplumda Mûsa’nın peygamber olduğuna inanmak bir problem çıkarmadığı gibi Mûsa için de karşısında atalarından birçok peygamber modeli bulunmaktadır.

İbrahim, İshak, Yakup, Yusuf bunlardan bazılarıdır. Belki de Yakup peygamberin onları Mısır’a getirdiği gibi o da milletini kutsal topraklara geri götürecektir. Tanrı’nın vahiy karşısında şaşırın Mûsa, günlük yaşantı açısından anormal bir durum olan böyle bir tecrübenin vahiy olduğuna kendisini inandırmasında çevresinin ve içinde yaşadığı kültürün kaynaklarından destek bulmuştur.

Bir vahiy alıcısı olduğuna inanılan İsâ’nın yaşamına baktığımızda onun da ya-

⁵ Hanifi Özcan, *Epistemolojik Açıdan İman*, s. 31-32.

⁶ Çıkış II: 1-25; Kasas: 3-32; Taha: 10-20.

şadığı kültürden soyutlanamayacağını görmekteyiz. İsa'nın yaşadığı kabul edilen bugünkü Filistin coğrafyasında o zaman bir vahiy ve peygamber geleneğinin olduğu açıktır. Özellikle yahudi geleneği ve teolojisi bu coğrafyada etkin bir rol icra etmektedir. Baptist John (Yahya) İsa'nın akrabası olarak kabul edilmektedir. Aynı şekilde babası Zacharias (Zekeriya) da İsa'nın akrabasıdır. İkisi de bazı vizyonlara sahiptirler ve bunların Tanrı'dan geldiğine inanmaktaydılar. Aynı şekilde İsa'nın annesi Meryem'in de bazı vizyonlarla karşı karşıya geldiğine inanılmaktadır. İsa'nın akrabası olan Zekeriya kendilerinden bir peygamber geleceğini ve onları kurtaracağını söylemektedir.⁷ İşte böyle bir kültürel alt yapı vahyin destekçisi durumuna geçmektedir. Vahiy alıcısının en yakınları durumundaki insanların da benzer tecrübeleri yaşamış olmaları vahiy tecrübesini yaşamış kişinin şaşkınlığını azaltmakta ve vizyona dayanak sağlamaktadır. Burada şunu söylemek gerekmektedir: Teolojik olarak nasıl kabul edilirse edilsin İsa toplumunun ve kültürünün içerisinde yaşamış, acı çekmiş, insanları hakikata çağırmıştır. O, yaşadığı zaman ve coğrafya insanların sıkıntıları ve sevinçlerine kayıtsız kalmış aşkın bir motif olarak asla kabul edilemez.

Hız. Muhammed miladi VI. asırda Mekke'de doğmuştur. Babası o doğmadan önce vefat etmiştir. Mekke sitesinde çocukların göçebe kadınlara süt emzirmeye verilmesi bir gelenektir. Muhakkak ki süt anaları zengin kimselerin çocuklarını emzirmek isterler. Yetim bir çocuğu almak onların işine gelmez. Halime adında bir kadın emzirecek zengin bir çocuk bulabilmek için Mekke'ye geç gelmiş ve eli boş dönmektense yetim Muhammed'i almıştır. Hız. Muhammed çocukluk döneminde göçebe bir sütanne yanında büyümüştür. 6-7 yaşlarına girdiğinde Muhammed annesini de kaybetmiştir. Dedesi Abdulmuttalip'in koruması altında yaşayan küçük çocuk dedesinin ölümü üzerine amcası Ebû Talib'e tevdi edilmiştir. Ebû Talib çok çocuklu bir aileye sahip olduğu gibi zengin birisi de değildir.⁸ Bu kısa bilgileri konumuz bağlamında değerlendirecek olursak: Mekke site kültürü içinde Muhammed yetim-öksüz olmanın acısını çekmiştir. Muhtemelen deve gütmüş, sütkardeşleriyle oynamış, çölde yaşamayı öğrenmiş, hastalanmış, hurma yemişi kısacası bir toplumun içinde yaşamış ve o kültürün diliyle konuşmuş-anlaşmıştır.

Mekke vadisi sudan mahrum olduğu için tarım gelişmiş değildir. O yüzden Mekkeliler geçimlerini daha çok ticaretten sağlamaktaydılar. Muhammed'in amcası Ebû Talib'le ticaret için yolculuk yaptığı kaynaklarda zikredilmektedir. Aynı şekilde o, sonradan eşi olacak olan Hız. Hatice adına da ticari faaliyetlerde bulunmuştur.⁹ Elbette ki ticaret yapmak zekayı gerektirdiği gibi satacağı malların nerelerde kullanılacağını ve alacak kişilerin durumlarını da bilmeyi gerektirir. Ticarete başa-

⁷Rodney Stark, *A Theory of Revelation*, p.290-291.

⁸Muhammad Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev.Salih Tuğ, İrfan Yayıncılık, 5. Baskı, İstanbul, 1991, s.39-50.

⁹Muhammad Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 47, 58.

ri için o dönemin sosyo-kültürel şartlarını en iyi şekilde anlamak şarttır. Evet Hz. Muhammed toplumundan kopuk uzlete çekilmiş bir hint dervişi değildi. O zengin ve soylu bir kadının kendisiyle evlenmek isteyeceği kadar hayatın iğindeydi. Onu yaşadığı kültürden bağımsız anlamaya çalışmak, kanaatimizce onu anlamamak demektir.

Asıl konumuz olan vahiy kültür iligkisi bağlamında meseleyi değerlendirirsek: Mekke'de yahudi ve hiristiyen olanlar vardı. Aynı zamanda Khbe Mekke'nin her tarafından gorunuyordu. Mekkeliler Khbe'nin ataları Hz. İbrahim tarafından inga edildiğine inanıyorlardı. Saydari az olsa da kendilerine "Hanif" denilen bazı kişiler bulunmaktaydı. Bunlar İbrahim dini üzerine olduklarını soyluyorlardı. Fakat Mekke halkının çoğunluğu putları aracı olarak kabul etmekteydi. Mekkeliler bugünkü anlamda olmasa da Allah kavramını da kullanmaktaydılar.¹⁰ Muhtemelen bazı kişiler vahiy kültüründen de haberdardı. Komşu devletlerin bazıları hiristiyen düğuncenin egemen olduğu yerlerdi. Mekkeliler ticaret kervanlarıyla buralara gidiyor veya onlar Mekke'ye geliyor, birbirlerinin dini kabullerini biliyorlardı.

Vahiy ve vahiy alıcısıyla kultur-qevre iligkisini Hz. Muhammed'e ilk olarak Hira'da geldiğine inanılan vahiy tahlil etmeye çalışalım. Hz. Muhammed yılın bazı aylarında Nür Dağında bulunan Hira mağrasına giderdi. Orada tefekkür ve ibadet ederdi. Muhammed 40 yaşlarında iken bu mağrada ona vahiy geldi. Şaşırmış ve korkmuş bir halde evine gittiği soylenebilir. Titremektedir. Eşine kendisini örtmesini soyler. Yine vahiy gelir. Durmunu hanımı Hz. Hatice'ye anlatır. Hz. Hatice'nin bu hususta söyledikleri çok manidardır (kaynaklarda farklı rivayetler olsada temel yaklaşım aynıdır): "Sen daima eli açık ve qomert idin, iyilik yapardım; fakir ve muhtaqlara daima yardıma koşardın. Muhakkak ki Allah seni Şeytanın aldatmalarına uğratmayacaktır."¹¹

Buraya kadar anlatılanları inceleyecek olursak: Muhammed niçin Hira'ya çıkmıştır? Muhtemelen kendi kulturiinden bazı kişiler de tefekkiir etmek için yalnız kalmayı tercih ediyorlardı. Mesela Hz. Muhammed'in dedesinin de Hira mağrasına gittiği günlerini ibadetle geçirdiği soylenebilir. Ama neden Muhammed içinde yaşadığı toplumdan geçici de olsa uzaklaşıyor, Hira'ya gidiyordu? Muhammed olgunun ve toplumun bir parçasıydı; ama o doneminin hakim olgusuyla örtüşen bir yagam pratiği benimsememişti. O, anlaşılan Mekke'nin hakim düşünce olğusundan memnun değildi. Toplumun değer pratiğinden, ekonomik ve sosyal çekişmelerinden rahatsızdı. Belki de bu rahatsızlıklar onu Hira'ya çıkarmıştı. Kısaca Hz. Muhammed egemen düşüncenin iğinde yer almamaktadır. Fakat egemen diğünceyi kabul etmemek veya kargisinde olmak da, egemen diğünceyle bir etkileşimi ve

¹⁰Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1975, s. 94-99.

¹¹Zeki Duman, *Vahiy Gerçeği*, Fecr Yayınevi, Ankara, 1997, s. 154; Muhammad Hamidullah, *İslam Peyğamberi*, s. 82; Rodney Stark, *A Theory of Revelation*, p. 299.

ilişkiyi gerekli kılar. Hakim düşünce olgusunun reddi, aynı zamanda “şundan şundan dolayı” cevabıyla birlikte “şunlar şunlar yanlıştır”ı da içerir.

Muhammed vahiy karşısında neden şaşırmıştır? Normal olgusal realitenin alışık olmadığı bir tecrübeyi ilk defa yaşayan birinin şaşırması ve korkması doğaldır. Şaşırma ve vahiy karşısındaki tedirginlik vahyin dışardanlığını da desteklemektedir. Çünkü Muhammed aldığı şeyleri kendisi kurmuş olsaydı şaşırma ve tedirgin olmazdı. Titreyerek evine gidip “beni örtün” demezdi. Bu eğer vahiy almışsa vahyin Tanrı’ya ait olduğunu gösterir. Vahyde etkin olan varlık Tanrı’dır. Muhammed’in bu durumu karşısında ona ilk destek hanımından gelmiştir. Hz. Hatice onu teskin etmiş ve ikna için realiteden, olgu dünyasından örnekler vermiştir: “Sen daima eli açık ve cömert idin, iyilik yapardın; fakir ve muhtaçlara yardıma koşardın.” Hz. Hatice’nin destek için ortaya koyduğu argümanlar olgusal gerçekliğe atıflardır ve onlar günümüzün değerler sistemi içinde de olumlu hasletler olarak kabul edilmektedir. Kaanatimizce bu söylenenler şöyle de yorumlanabilir: “Evet sen normal birisin eğer normal biri olmasaydın olgunun gerçekliğini anlayamaz ve realiteden kopardın. Senin yaşantında anormal bir şey yok. Korkma.” Bazı sosyal bilimcilerin Hz. Muhammed’in peygamberliği bağlamında ortaya koydukları “o, delinin, mecnunun biriydi”¹² gibi yaklaşımlar Hz. Hatice’nin sunduğu argüman öncül olarak kabul edildiğinde tamamen yanlıştır. Çünkü etrafındakileri eğiten, iyi bir eş, iyi bir baba, iyi bir arkadaş, iyi bir yönetici ve ordu komutanlığı yapan birinin herşeyden önemlisi yeni bir toplumsal inşayı gerçekleştiren birinin deli olması mümkün değildir. Onun yaşantısı böyle bir yaklaşımın yanlış olduğunu göstermektedir.

Hz. Hatice’nin bizzat Muhammed’i teskin ettikten sonra akrabası ve aynı zamanda bir hıristiyan olan Varaka bin Nevfel’e götürdüğü nakledilmektedir. Kaynaklar Varaka’nın Hz. Muhammed’e ne söylediği noktasında farklılaşsa da Varaka’yla görüşmesini doğrulamaktadırlar.¹³ Muhtemelen o da Muhammed’e önceki peygamberlerden ve yaşamlarından bildiği kadarıyla örnekler vermiştir. Böyle bir karşılaşmanın onu rahatlattığı kesindir. Önünde İbrahim, Mûsa vb. peygamber modelleri vardır. Vahiy karşısında şaşkınlık içinde olan Muhammed’in Hz. Hatice’nin teselli ve teskin edici sözleriyle destek bulduğu da açıktır. Bir sosyal bilimci bu bağlamda Hz. Hatice’nin önemini belirtmek için “eğer Hatice olmasaydı bugün tarih sahnesinde Muhammed diye bir peygamberden bahsedemezdik” demektedir. Biz ilk vahiy tecrübesi karşısında Hz. Hatice’nin takındığı tavrın önemine işaret etmekle birlikte yukarıdaki yaklaşımın çok abartılı olduğunu düşünüyoruz.

Muhammed artık Hira’dan inmişti. Artık bir daha Hira’ya çıkmayacaktı. O, kabilecilik ilişkilerini sosyal piramidin en tepesine oturtan bir toplumda yetim olma-

¹²W. Montgomery Watt, *Kur’an’a Giriş*, çev. Süleyman Kalkan, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1998, s. 31-32.

¹³Zeki Duman, *Vahiy Gerçeği*, s.154; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 82; Nasr Hamid Ebu Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*, çev. Mehmet Emin Maşalı, Kitabiyat, Ankara, 2001, s. 98; Watt, *Kur’an’a Giriş*, s. 22; Rodney Stark, *A Theory of Revelation*, p.290.

nın acısını tatmıştı. Ona konuşan varlık yabancı değildi. O Rab'di. “*Rabbinin adıyla.*” Zira Muhammed yetim olduğundan ve babasız büyüdüğünden, burada onu yetiştirecek ve ona sahiplik edecek birinin varlığı söz konusuydu. İlk vahiy muhatap olan Hz. Muhammed’in kendisini yaratanın bu Rab olduğunu hissetmesi, onun benliğini onore edip, değer ve önemini yükseltmekte; gönlünün derinliklerine işlemiş olan yetimlik duygularının verdiği ezikliği tedavi etmekteydi. O yalnız değildi. Zira o yetim olmasına rağmen, çocukların kendileriyle övündüğü tüm babalardan ve mürebbilerden daha çok kerem sahibi olan bir Rabb’e bağlanıyordu. Bu varlık ona ayağa kalkmasını ve uyarmasını söylüyordu. Gelen vahiyler onun bizzat olgusal alanda faliyet göstermesini istiyordu. Rabbi Muhammed’in içinde doğup büyüdüğü sosyo-kültürel yapı ve düşünce sistemlerine onların diliyle sesleniyordu. İşte bütün bunlar vahiy fenomeninin olgudan kopuk ya da olguyu hiçe sayan ve onu aşan bir fenomen değil, bizzat insanı hedef alan yaşayan bir gerçeklik olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla vahyin hedefi ve gayesinin insan olduğunu söyleyebiliriz.

Tebliğimizin ikinci bölümünde vahyin değeri meselesi üzerinde duracağız. Peygamber olduğuna inanan kişiler, içinde yaşadığı toplumu uyarmaya başlayınca insanlar vahiy karşısında olumlu veya olumsuz tavırlar almakta ve takındıkları tavır rasyonelleştirmeye çalışmaktadırlar. Biz vahyin değeri meselesini tarihsel bir perspektiften ziyade bazı temel metodolojik yaklaşımları tahlil etmek suretiyle ortaya koymaya çalışacağız. Bunlar salt bilimsel yaklaşım, inanan bir kişinin tutumu ve vahyin değeri hususunda inanan bir bilim adamının metodolojik tavrı olacaktır. Bunun dışındaki yaklaşımlar dışarıda tutulacaktır.

Salt bilimsel yaklaşım vahiyssel kitaplara ve vahiyssel önermelere ayırım yapmaksızın diğer kitaplara ve olgusal önermelere baktığı gibi bakar. Salt bilim mantığıyla hareket eden bilim adamının metodu dışsaldır.¹⁴ Kanıtlanabilirlik ve denetlenebilirlik onlar için önemli kavramlardır. Onlara göre denetlenebilir yargılar ve önermeler doğru veya yanlış olabilir. Denetlenemeyen yargılara ve önermelere denetlenebilinceye kadar doğru veya yanlış denemez. Biz konunun daha iyi anlaşılması için herhangi bir vahiyssel önerme üzerinde bu yaklaşımın metodolojik tavrını incelemenin faydalı olduğunu düşünüyoruz.

Mesela “*Varolan herşeyi sudan kıldık-yarattık*” vahiyssel önermesini ele alalım. Acaba bilimsel açıdan bu vahiyssel önerme bize yeni bir bilgi vermekte midir? Bilimsel metodoloji bu önerme içerisinde bulunan her bir kavramın olgusal gerçekliğini inceleyerek işe başlar. Yani parçalara ayırır ve bu parçaları denetler. Örneğimizi bu bağlamda analiz ettiğimizde “varolan herşey” kavramı denetlenememektedir. Çünkü bilim “varolan herşeyi” mevcut şartlar altında bilmemekte ve kısaca “varolan herşey” bilimin şu andaki sınırlarını aşmaktadır. Önermemizdeki “kılma-yaratma” kavramını ele aldığımızda, kılma ve yaratmadan kasıt nedir? Evrim midir? Yoktan

¹⁴ Bertrand Russell, *The Scientific Outlook*, Norton Library, 1. Published, New York, 1962, p. 13.

yaratma mıdır? Evrim kanıtlanabilir bir şeyden ziyade bir teoridir. Teistlerin ve inananların çoğunun dediği gibi “yaratma”dan kasıt yoktan yaratma ise bu bilimsel açıdan kanıtlanamaz bir şeydir. Çünkü bu denetlenemez. Biz “varolan herşey” yaratılırken görmedik. Bilimin sınırlılığı içinde bunu kabullenmek mümnün değildir. Örneğimizde varolan herşeyin sudan kılındığı veya yaratıldığı söylenmektedir. Burada sudan kasıt bilinen H₂O ise bu bir olgudur. Fakat bu olgunun diğer kavramlarla bağlantıları ispatlanamamaktadır. Bu vahiyssel önermenin öznesi-faili kimdir? Failden kasıt Tanrı ise salt bilimsel yaklaşım bu konuda birşey söyleyemeyeceğini teslim eder. Çünkü “varolan herşeyi yaratan veya kılan Tanrı” bilimsel metodolojiyle ortaya konulamaz.

Örnek olarak ele aldığımız vahiyssel önerme salt bilim mantığıyla hareket eden bilim adamı için ne doğrudur ne de yanlıştır. Bu önerme bir bilimsel önermeden ziyade bir inanç önermesidir. İnanç önermeleri de sadece inanan açısından bir önem sahiptir. Burada şunun da gözardı edilmemesi gerekir. Bilim bu vahiyssel önermenin bugün için bir inanç önermesi olduğunu, eğer sonra bilimin gelişmesiyle bu önerme denetlenebilirse sözkonusu önermenin de bilimsel bir önerme olabileceğini söyler.¹⁵ Çünkü bilimsel metodoloji dogmatik değildir. Kısaca vahiyssel önermelerin değeri meselesinde bilim adamı bilimin sınırları içinde kalmakta ve agnostik bir tavır sergilemektedir. Schoun’un söylediği gibi bilim adamının tutumu belki de “kurbağların rasyonalizminin dağların inkârını”¹⁶ getirdiği gibidir. Ama burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır: Bilimsel yaklaşım aslında bu konuda bir yargıda bulunmamaktadır. Ayrıca onlar daha çok kurbağların veya insanın sınırlarını zorlamaktadır. Böylesi bir çabanın da kanaatimizce önemi açıktır.

Örnek olarak seçtiğimiz vahiyssel önermeye sıradan bir inanan nasıl yaklaşmaktadır? O önce inanmaktadır ve dolayısıyla onun metodu önce içseldir. O sadece bu vahiyssel önermenin değil bütün vahiyssel önermelerin doğruluğuna şeksiz şüphesiz inanmaktadır. Onun için bu önermeler dışarıdan incelenip bırakılacak şeyler değildir. Çünkü vahiyler onu kuşatan değersel yaşam formu ve yaşam pratiğidirler. Vahiyssel önermeler inananın tüm yaşam alanını belirler. Onun için vahiyssel önermeler değerlidir. Aklı aşan şeyler akla zıt şeyler değildir. O dinin bazı esaslarını aklımızla kavrayamayacağımızı belirtmekle beraber, buna karşılık müdafaa edebileceğimizi vurgulamaktan da geri durmamaktadır. İnanan için iman, insanın salt dünyevi alana; yani fiziksel alana hapsedilmesine engel olan bir faktördür. İman bir bakıma duyular üstü alandan gelecek haberlere kapalı olmamak demektir. Bu bağlamda Leibniz inananın vahiyssel önermeler karşısındaki tutumunu şöyle açıklamaktadır: O vahiyssel hakikatleri belki büsbütün anlayamaz; ama açıklayabilir. Bazen açıklayamaz; ama anlar. Bazen anlar; ama ispat edemez; ona iman eder, onu

¹⁵ Terence Penelhum, *Problems of Religious Knowledge*, Herder and Herder, New York, 1972, p.107-111.

¹⁶ Schoun Frithjof, *Varlık Bilgi ve Din*, çev. Şehabettin Yalçın, İst.1997, s. 56.

müdafaa eder.”¹⁷ Görüldüğü üzere inanan vahiyssel önermelerin değeri meselesinde bir taraf olmaktadır. O bir yargıda bulunmaktadır. Bu yargı vahyin değeri açısından olumlu bir yargıdır. Vahiyssel önermeler onun için sadece bir inanç önermesi olmamaktadır. Onlar çoğu zaman bir ahlâk önermesi ve bir bilgi olmaktadır. İnananların bir kısmı inançlarını rasyonelleştirme çabası içerisine girerken bir kısmının buna gerek bile duymadıkları görülmektedir. Bazıları aklına uymayan vahiyssel önermeleri sembolizasyona kaçarak aklına uydurmakta, bazıları da aklını vahiyssel önermelere uydurmaktadır. Ama bütün bunlara rağmen değişmeyen temel yaklaşım inananın içsel metodolojiyi kullandığıdır.

Vahyin değeri meselesinde bilim adamının dışsal; inananın da daha çok içsel metodu kullandığı ve kendi metodolojik dinamikleri içerisinde tutarlı olduklarını gördük. Ama inanan bilim adamı vahyin değeri meselesine onların metodolojik kolaylığı ile yaklaşmamaktadır. O bir yandan vahiyssel önermelerin doğruluğuna bir inanan olması hasebiyle inanmakta ve iman etmektedir. Diğer yandan o aynı zamanda bir bilim adamıdır. Olaylara olgusal ve objektif yaklaşmalıdır. Yani baştan bir taraf olmamalıdır. İşte bu aynı zamanda giderilemeyen bir gerilimi de ortaya çıkarır. O bir taraftan aşkından gelen vahiyssel bildirimlere inanmakta diğer taraftan olgu dünyası ile kendini sınırlandırmaya çalışmaktadır. Sanki aşkın olanla aşkın olamayan arasındaki ilişki onda bütünleşmiş gibidir. Kanaatimizce bu varoluşsal bir sıkıntı ve gerilimi de beraberinde taşımaktadır. O sorumluluk açısından zor bir durumla karşı karşıyadır. Dağların kaldıramadığı yük belki de budur. O ben bilim adamı olarak vahiyssel önermelerin doğruluğu veya yanlışlığı, hatta vahyin imkânı hakkında bir şey söyleyemem diyemez. Çünkü inancı tüm benliğini kuşatmakta, eylem alanını belirlemektedir. Laboratuvarda bilim adamı, önlüğünü çıkarınca inanan olmamaktadır. Böyle bir yaklaşım basit ve günü kurtarmaktan başka bir şey değildir.

Yukarıda bahsedildiği üzere inanma ve bilimsel tutum, bir ve aynı varlığın, yani insanın hayatında birlikte yaşamaktadır. Bu birlik çok güçlü de olabilir; zayıf bağlara da dayanabilir. Bilim insanlığa telgraf, elektrik ve bazı hastalıkları tedavi olanağı sağlamıştır. Din de insanlara bir çok fayda sağladığı gibi ahlâki açıdan sükunet ve mutluluk getirmiştir. W. James’in dediği gibi din ile bilim aynı şekilde inkişaf eder ve birbirleriyle uyum halinde bulunabilir. Belki de inanma ve bilimsel metodoloji arasındaki temel ilişki, önünde yemek duran bir kimseye, yemek listesiyle yetinmesinin salık verilmesine benzer. İnsan bilimden faydalanır, dinden de faydalanır, ama o din ile yaşar. Günümüzde inanan bilim adamı için inanma, tabiatüstü olan şeyle münasebetten ibaret olma şeklindeki asıl niteliğini korumakla beraber, onun tabiatının içine açıktan açığa gömülmüş durumdadır. O kendi içerisinde yaşadığı gerilimlere rağmen asıl hedef ve gayenin vahiy veya bilimsel metodoloji olmadığının farkındadır. Asıl hedef ve gaye insandır. Vahiy ve bilim insan olmaksızın hiçbir şey ifade etmez.

¹⁷ Leibniz, *İmanın Akla Uygunluğu Üzerine Konuşması*, çev. Hüseyin Batu, İst. 1986, s.35.